

PŘÍČINY NEKONVERGENCE BÝVALÉ NDR

Luděk Kouba, Hana Křížová

Úvod

Transformace bývalé NDR zůstává fenoménem, který nadále čeká na své náležité vysvětlení. V roce 1990 panovalo všeobecné přesvědčení, že Východní Německo bude světlou výjimkou mezi středoevropskými postsocialistickými ekonomikami, která hladce překoná nástrahy transformace a rychle se stane součástí vyspělé západní Evropy. Předpoklady pro úspěšnou konvergenci se zdály být jednoznačné: Východní Německo bylo nejvyspělejší zemí bývalého Sovětského bloku; disponovalo dlouhou tradicí ekonomické i kulturní sounáležitosti se Západem, jakou se nemohla pochlubit žádná z dalších transformujících se zemí; a zcela jedinečnou výhodou se jevila být existence štedrého donátora a garanta reforem – sesterské Spolkové republiky.

V roce 2010 ovšem nezbývá než konstatovat, že dvě desetiletí trvajících konvergenční proces přinesl trpké rozčarování. Bývalá NDR zůstává v řadě důležitých charakteristik, jak dokumentuje první část tohoto příspěvku, hluboko za očekáváním i situací ostatních zemí středoevropského regionu. Klíčová otázka tedy zní, jaké jsou příčiny nekonvergence bývalé NDR? Či ještě lépe, proč tato nekonvergence přetrvává tak dlouho? V literatuře pochopitelně nalezneme řadu faktorů, které přispěly k neuspokojivému vývoji uplynulých dvou dekad; jejich přehled nabízí druhá část příspěvku. Podle našeho názoru však nelze pomoci konvenčně uváděných, úzce ekonomických faktorů zdůvodnit onu dlouhodobost poklesu ekonomické aktivity v nových spolkových zemích. Původní vysvětlení, které předkládáme ve třetí části příspěvku, vychází z myšlenek představitelů nové institucionální ekonomie Douglase Northa a spočívá v nekompatibilitě formálních a neformálních institucí (tzn. institucionální a právní rámec vs. způsob myšlení, tradice, systém hodnot atd.). Obecný transformační problém nekompatibility západních formálních

institucí a východních neformálních institucí umocnila v případě Východního Německa jednak bezprecedentní rychlost transferu formálních institucí ze Západu, jednak sociálně-psychologické determinanty neformálních institucí, specificky působící pouze v bývalé NDR.

Cílem příspěvku je dokumentovat neúspěšný proces konvergence bývalé NDR a nabídnout vysvětlení, proč tato faktická nekonvergence přetrvává již dvě desetiletí.

1. Průběh (ne)konvergence nových spolkových zemí

1.1 HDP na obyvatele, fenomén transferových plateb a národní důchod

Dvacet let po sjednocení zůstává ekonomika východního Německa stále vzdálená západoněmecké úrovni. Podíváme-li se na základní ukazatel reálné konvergence, HDP na obyvatele dosahoval v roce 2008 ve starých spolkových zemích 32.231 €, zatímco v nových spolkových zemích (bez Berlína) pouze 22.130 € [20]. Lze tedy konstatovat, že zaostává výchozí západoněmeckou úroveň činí i nadále cca 31 %. Obr. 1 ukazuje, že hodnota HDP na obyvatele se mezi lety 1995 a 2009 přiblížila starým zemím o pouhých 4,3 % (z rozdílu 40,1 % na 35,8 %). Pokud by dosavadní dynamika konvergence pokračovala i do budoucna, bylo by možné očekávat sblížení hodnot západní a východní části Německa nejdříve kolem roku 2040.

Navíc je nutné dodat, že v pozadí reálné konvergence bývalé NDR stojí trvalý úbytek obyvatelstva v nových spolkových zemích. Kühn [20] uvádí, že v období 2000 až 2005 se na vykazovaném růstu HDP na obyvatele podílel pokles počtu obyvatel dokonce 44 procenty.

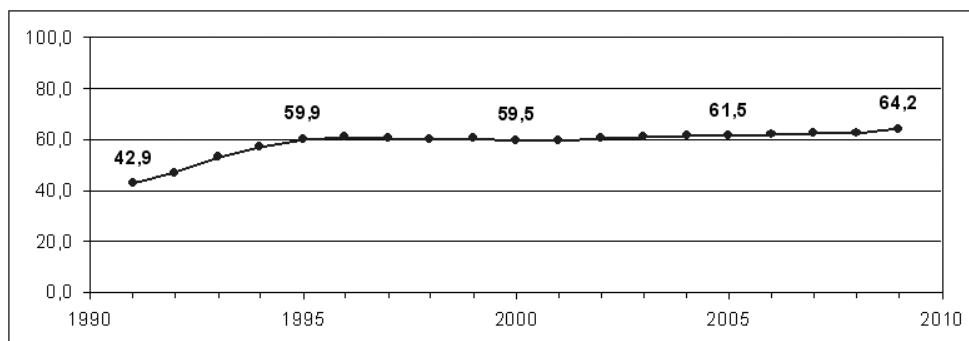
Protože politicky determinovaná výše spotřeby v nových spolkových zemích od počátku transformačního a integračního procesu trvale převyšovala úroveň ekonomického výstupu, bylo nutné tento rozdíl pokrýt z vnějších zdrojů.

Finanční pomoc federální vlády ve formě jednosměrných transferů ze západních spolkových zemí na východ se stala jedním ze symbolů transformace ekonomiky bývalé NDR. Jedním z důsledků je odlišná výše ukazatelů hrubý domácí produkt a národní důchod.

Výše transferů v průběhu transformace postupně rostla z cca 100 mld. marek v roce

1990 na 150 mld. v roce 1994. Süppel a Rother [40, s. 377] uvádějí, že tyto sumy byly dále doplňovány přílivem soukromého kapitálu ve výši 50–60 mld. marek. Při vyjádření v eurech činila výše hrubých transferů 71 mld. v roce 1991 a trvale rostla až na 116 mld. v roce 2003. Pohybovala se tedy stabilně kolem 4 % německého HDP [23, s. 35].

Obr. 1: HDP na obyvatele; staré vs. nové spolkové země (staré země bez Berlína = 100)

Zdroj: Statistisches Bundesamt Deutschland [39]

Přitom je třeba upozornit, že pojem hrubé transfery představuje úhrnnou částku směřující z federálního rozpočtu do východních zemí. Busch a Müller [5] rozlišují tuto úhrnnou sumu na transfery všeobecné (dané větší rozlohou země a větším počtem obyvatel, což generuje vyšší požadavky na činnost vlády) a specifické (přímo spojené s transformačním a integračním procesem východoněmecké ekonomiky). Autoři tvrdí, že výše specifických transferů je výrazně nižší, což znamená, že přímo vyčíslené náklady transformace nejsou tak vysoké, jak se obvykle uvádí. Potřebu transferových plateb argumentuje např. Lehmann a kol. [22]. Podobně Mai [24, s. 7–8] nevidí výši transferů jako přehnanou; zmiňuje, že západní Německo za svoji podporu získá dodatečné odbytiště pro své výrobky, což přispívá k hospodářskému růstu a poklesu nezaměstnanosti.

Postupem času ovšem stále více sílí kritika transferových plateb, a to především v otázce způsobu jejich využití. Busch a Müller [5] považují za klíčový problém východoněmecké ekonomiky skutečnost, že z celkové výše transferů tvoří dominantní podíl výdaje přímo podporující spotřebu; podíl transferů určených na rozvoj produkční schopnosti ekonomiky vyčísluje na pouhých 20 % celkové částky. Výše transferů a zejména jejich struktura výrazně přispěly k zakonzervování negativních trendů zděděných z prvotní fáze transformačního procesu. Negativní dopady na pracovní trh nových spolkových zemí popisují např. Merkl a Snower [26].

Kritizovaná struktura transferových plateb se nicméně promítá do skutečností, že životní úroveň východních Němců, měřená ukazatelem reálný disponibilní důchod, je dlouhodobě zřetelně vyšší, než jak ukazuje tradičně používaný ukazatel HDP na obyvatele.

Tab. 1: Reálný disponibilní osobní důchod za měsíc 1990–2008 (€, %)

	1990	1992	1997	2002	2007	2008
staré spolkové země (Eura)	1 343	1 351	1 373	1 478	1 461	1 444
nové spolkové země (Eura)	835	935	1 137	1 222	1 162	1 149
% západoněmecké úrovně	62,2	69,2	82,8	82,7	79,5	79,6

Zdroj: Goebel a kol. [11]

Jak uvádějí Goebel a kol. [11], rychlá konvergence tohoto ukazatele probíhala do roku 1997, kdy nové spolkové země dosáhly téměř 83 % západoněmecké úrovně. I tento ukazatel však vypovídá, že ve druhé polovině 90. let se konvergenční proces v podstatě zastavil. Pozoruhodné je, že v roce 2008 disponibilní důchod obyvatel východních zemí dokonce relativně poklesl pod 80% úroveň západních zemí.

1.2 Strukturální konvergence

V momentu sjednocení existovaly v ekonomické struktuře obou německých států obrovské rozdíly. V bývalé NDR byly výrazně zanedbané sektory charakteristické pro vyspělé západní ekonomiky jako zpracovatelský průmysl (pouze 40% podíl na tvorbě přidané hodnoty v porovnání se SRN, viz Röhl [36], finanční sektor nebo obchod a doprava. Naopak výrazně naddimenzovaná byla, podobně jako v ostatních centrálně plánovaných ekonomikách, odvětví primárního sektoru – těžební průmysl, energetika, zemědělství a lesnictví (250–300% podíl na tvorbě přidané hodnoty oproti SRN).

Podíváme-li se na současnou ekonomickou strukturu nových spolkových zemí hrubou optikou, je zřejmé, že ekonomika východní části Německa se z centrálně plánované ekonomiky sovětského typu stala kapitalistickou tržní ekonomikou: podíl zpracovatelského průmyslu na přidané hodnotě se blíží 80 % západoněmeckého podílu, finanční služby 85 % [36]. Naopak význam primárního sektoru se významně snížil, byť i vzhledem ke geografickým faktorům zůstává oproti Západu na vyšší úrovni.

Zcela specifickým vývojem prošlo v uplynulých 20 letech východoněmecké stavebnictví. Jak popisuje např. Tesch [41], v první polovině devadesátých let vykazovalo stavebnictví mimořádný boom, od té doby se ale objem výstavby výrazně zpomaluje. Tento vývoj byl do značné míry předurčen investicemi do zanedbané infrastruktury, které směřovaly na východ z veřejných rozpočtů SRN. Nepřiměřeně velký podíl stavebnictví na přidané hodnotě v první polovině devadesátých let kritizuje Dale [7], který považuje tento faktor za indikátor ekonomiky závislé na transferech. Tesch [41] také zmiňuje, že postupně omezování výstavby negativně ovlivňovalo zaměstnanost: v roce 1996 pracovalo ve východoněmeckém stavebnictví 1,2 mil. zaměstnanců, v roce 2003 už pouze 0,8 mil. zaměstnanců.

Budeme-li zkoumat strukturální konvergence nových spolkových zemí důkladněji, zjistíme, že ke skutečně vyspělé tržní ekonomice má bývalá NDR stále daleko. Vedle výše uvedených údajů spočívá patrně nejvýznamnější rozdíl v nízkém stupni rozvoje tzv. znalostní ekonomiky. Röhl konstatuje, že [36, s. 8] „přes významné strukturální pokroky zůstávají stále deficity v oblastech zpracovatelského průmyslu náročných na technologii a služeb s vysokou úrovní znalostí“. Podíl ve zmíněných oblastech důležitých pro regionální sílu hospodářství tvoří ve starých zemích 31 % zaměstnaných povinných platit sociální pojištění, v nových zemích je to o 10 % méně. Podrobnější srovnání nabízí následující tabulka.

Tab. 2: Podíl zaměstnaných povinných k sociálnímu pojištění v procentech na všechny zaměstnané

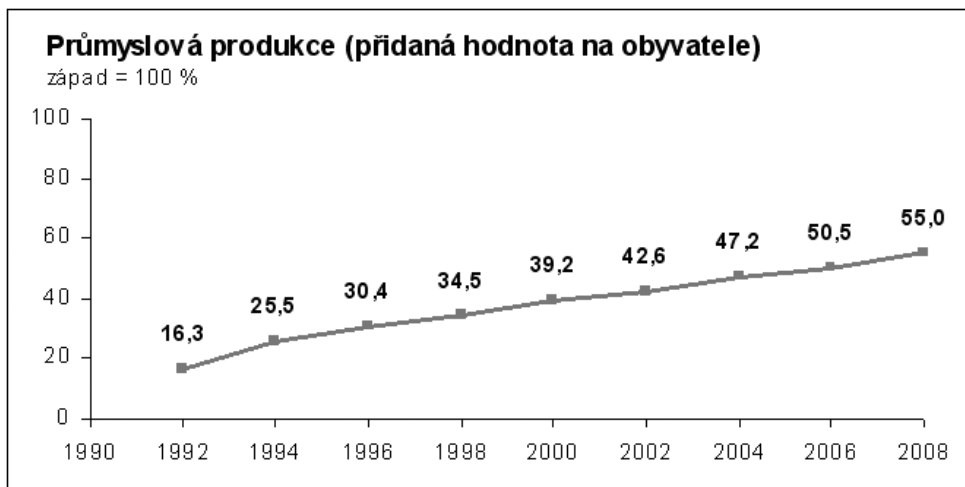
	staré země	nové země
obory špičkové techniky (např. zdravotnická, řídicí, data zprac. technika)	2,5	1,8
obory vysoké technologie (např. v chemickém průmyslu, strojírenství)	11,2	5,4
služby s vysokou úrovní znalostí	17,3	14,4
Celkem	31,0	21,6

Zdroj: Röhl [36]

Draheim [8] vidí jako hlavní problémy východoněmeckého hospodářství nízkou exportní kvótu a malou průmyslovou přidanou hodnotu. Tvrdí, že technický pokrok je sice důležitý, ale materiálním a ekonomickým základem hospodářství je průmysl. S průmyslovými centry roste doprava, obchod a služby spojené s podnikáním. Vysoká úroveň exportu znamená vysoký produkční potenciál, který pak ovlivňuje zaměstnanost,

investice a HDP. Autor uvádí, že v roce 2003 podíl exportu na HDP byl ve starých zemích 39 %, v nových zemích 19 %. Exportní kvóta byla v tomtéž roce ve starých zemích 33,5 %, v nových zemích 14 % – tato hodnota patřila k nejmenším v Evropské unii. Rovněž vývoj přidané hodnoty v průmyslu zůstává nadále hluboko pod západoněmeckou úroveň.

Obr. 2: Vývoj průmyslové produkce v nových spolkových zemích 1992–2008 (%)

Zdroj: IG Metall [16]

Mluvíme-li o struktuře východoněmecké ekonomiky a jejím přibližování západoněmecké, je nutné zmínit také rozdílnou strukturu podniků na základě velikosti. V západním Německu pracuje

mnohem více lidí ve velkých podnicích. Podíl podniků dané velikostní třídy v nových a starých zemích v roce 2008 udává tab. 3 (velikost je určena na základě počtu zaměstnaných v podniku).

Tab. 3: Průmyslové podniky podle velikostních kategorií (v procentech příslušné kategorie), rok 2008

	1–49	50–99	100–249	240–499	500–999	1000 a více
nové země	21,43	18,49	17,57	12,88	9,72	7,95
staré země	78,57	81,51	82,43	87,12	90,28	92,05

Zdroj: Kowalski [19]

Můžeme říci, že s rostoucí velikostí podniku klesá podíl zastoupení v nových zemích. Jak uvádí Kowalski [19], na základě podílu obyvatel žijících v nových zemích (cca 20 %) zastoupení malých podniků přibližně odpovídá, u podniků

s 500–999 zaměstnanci by se počet podniků musel zdvojnásobit, v případě velkých podniků nad 1000 zaměstnanců dokonce téměř ztrojnásobit. Ragnitz [31] označuje malý počet velkých podniků jako jeden ze závažných problémů

východoněmecké ekonomiky. Malé firmy často vykazují nižší produktivitu, neboť nemohou využít výhodu velkovýroby nebo jim finanční omezení brání v inovacích. K tomuto názoru se přiklání i Wöfling [42]. Ten uvádí, že v západní části Německa silně roste s velikostí průmyslových podniků i produktivita. Ve východním Německu tuto závislost nepozoruje. U velkých podniků dosahuje produktivita v nových zemích 47 % západoněmecké úrovně. V případě malých podniků produktivity v obou částech Německa odpovídají. Problém tedy není jen v počtu velkých podniků, ale také v jejich produktivitě. Autor vidí nízkou produktivitu u velkých podniků jako hlavní příčinu produkční mezery. Wöfling také upozorňuje skutečnost, že na rozvoji velkých podniků závisí rozvoj menších specializovaných podniků a služeb, a tím také rozvoj v oblasti R&D.

1.3 Situace na východoněmeckém trhu práce

Nefunkční pracovní trh je dlouhodobě jedním z nejdůležitějších problémů ekonomiky nových spolkových zemí. Jak uvádí Röhl [36] razantní růst mezd v devadesátých letech byl velkou příležitostí pro podniky a pro celý pracovní trh v nových zemích, od roku 2000 však došlo ke stagnaci růstu mezd a od té doby se pohybují na 77 % západoněmecké úrovně. Ve srovnání se západní ekonomikou působí také nepříznivě vývoj podílu pracovníků v oblasti výzkumu a vývoje – tedy oblasti s vysokou přidanou hodnotou. Dale [7] z takového vývoje vyvozuje existenci „dvojitého hospodářství“, kdy firmy na východě zaměstnávají pracovníky za méně peněz a na delší dobu a jsou závislé na know-how ze západu. Podíl založených a uzavřených podniků se k roku 2007 vyrovnal západním hodnotám. Vývoj základních ukazatelů oproti západoněmecké úrovni shrnuje následující tabulka.

Tab. 4: Ukazatele trhu práce 1991–2007 (východoněmecké hodnoty v % západoněmeckých hodnot)

	1991	1995	2000	2007
Obyvatelé	25	23	23	21
Mzda na zaměstnance	49	74	77	77
Produktivita: reálný HDP na výdělečně činnou osobu	42	65	69	77
Mzdové náklady na vyprodukovanou jednotku	119	114	112	101
Výzkum a vývoj – osobnostní vybavenost	49	42	42	61
Míra nezaměstnanosti	207	180	239	214
Založené podniky	271	143	87	98
Uzavřené podniky	122	144	92	94

Zdroj: Röhl [36]

Jednoznačně nejpalčivějším problémem východoněmeckého trhu práce je však vysoká míra nezaměstnanosti. Tab. 4 dokumentuje, že dlouhodobě převyšuje úroveň nezaměstnanosti na západě více než dvojnásobně. Podíváme-li se na procentuální vyjádření registrované míry nezaměstnanosti [3], lze konstatovat, že od roku 1992 neklesla pod 15% hranici, přičemž mezi lety 1997 až 2006 osciluje okolo 20% úrovně. Během následného vrcholu konjunktury došlo k poklesu k 15 %, ovšem s příchodem hospodářské krize nezaměstnanost na východě opět akcelerovala.

Pokud dodáme, že úroveň zaměstnanosti dosahuje pouhých 60 % úrovně roku 1989, je

zřejmé, že bývalá NDR zažívá bezprecedentní úpadek ekonomické aktivity.

2. Faktory nekonvergence nových spolkových zemí

V literatuře nalezneme zpravidla následující faktory, které podle jednotlivých autorů nejsilněji ovlivnily neuspokojivý průběh reálné konvergence nových spolkových zemí: odkaz komunismu, rychlé a nevhodné vytvoření měnové unie, neúměrný růst mezd a uvolněnou důchodovou politiku, masivní dezindustrializaci, neúspěšnou privatizaci nebo také jednání ve prospěch zájmů západoněmecké ekonomiky v období

po sjednocení. Na základě některého z těchto faktorů jsou pak identifikovány další, odvozené faktory, které negativně ovlivňují východoněmecké hospodářství, například nevhodná struktura hospodářství nových spolkových zemí nebo nízký počet velkých podniků.

Dale [7] vidí jako hlavní příčinu neúspěšného konvergenčního procesu rychlé vytvoření měnové unie a chybně stanovený směnný kurz – tento faktor podle něj vedl ke kolapsu relativně životaschopných kombinátů a tím k dezindustrializaci východního Německa. Za další faktor ovlivňující vývoj v nových zemích označuje špatnou politiku při privatizaci a korupční jednání.

Busch, Kühn a Steinitz [4] mají na faktory reálné konvergence východního Německa podobný pohled jako Dale. Autoři rovněž zmiňují vliv přistoupení východního Německa k EU v rámci sjednocení, čímž bylo jeho hospodářství šokově vystaveno vysoce konkurenčnímu prostředí.

Smolny [38] poukazuje zejména na nevhodně směřované investice a veřejné výdaje, kdy bylo podporováno především stavebnictví s nízkou produktivitou, resp. projekty s nízkou přidanou hodnotou a malým počtem pracovních míst.

Ragnitz [31] vidí hlavní příčinu neuspokojivé konvergence v nevhodném uplatnění lidského kapitálu, kdy kvalifikovaní pracovníci často provádějí práci neodpovídající jejich úrovni vzdělání. Dále pak také ve špatné průmyslové struktuře východoněmecké ekonomiky, malém počtu velkých firem a nedostatečně vybudované firemní síti.

Wöfling [42] považuje podobně jako Ragnitz za problém velikost východoněmeckých podniků, když zdůrazňuje nejen nedostatečný počet velkých firem, ale také nízkou produktivitu v těchto firmách (cca 50 % západoněmecké úrovně). Je tedy podle něj nutné zvýšit nejen jejich počet, ale také dosahovanou produktivitu. Wöfling taktéž zdůrazňuje, že bez velkých podniků není možné vybudovat funkční firemní síť a životaschopné malé a střední podniky; ty přitom považuje za klíč k rozvoji znalostní ekonomiky. Röhl [36] hodnotí pozitivně postupný růst podílu zpracovatelského průmyslu na přidané hodnotě, který se během uplynulých dvaceti let významně přiblížil západoněmecké úrovni. Rovněž však poukazuje na nízký počet pracovníků v oborech znalostní ekonomiky.

Draheim [8] naopak relativně marginalizuje význam technického pokroku, za hlavní problém

my východoněmeckého hospodářství považuje nízkou exportní kvótu a malou průmyslovou přidanou hodnotu.

Merkel a Snower [26] vidí hlavní problém v situaci na pracovním trhu, která nemá tendenci se zlepšovat. Autoři popsali pasti, které brání jakémukoli zlepšení v této oblasti ekonomiky, například snižování kvalifikace vlivem chronické nezaměstnanosti, migrace mladých pracovníků, kteří si s sebou odnášejí i flexibilitu a všestrannost, nevhodná kapitálová vybavenost, atd.

Existence masivních transferů se na počátku 90. let rovněž zdála být mimořádnou komparativní výhodou východoněmeckého hospodářství proti ostatním transformujícím se zemím regionu. Z dnešního pohledu je jejich hodnocení značně problematické. Diskutována je jak výše, tak především struktura transferových plateb. Mai [24] hodnotí transferovou politiku jako nevhodnou v tom směru, že nemotivuje nové spolkové země k soběstačnosti a odpovědnosti. Dokonce naznačuje, že západ profituje z východoněmecké situace, kdy západoněmecké zboží má dodatečné odbytiště a téměř žádné konkurenty na východě. Podobně Busch a Mülle [5] poukazují na problematickou strukturu transferových plateb, kdy dominantní část pomoci má charakter spotřebních výdajů, které nerozvíjejí produkční potenciál východních zemí.

3. Role neformálních institucí v ekonomickém vývoji nových spolkových zemí

Je-li diskutován neúspěch konvergenčního procesu bývalé NDR, oprávněně zaznívají výhrady k jednotlivým oblastem hospodářské politiky v období transformace, ať už je to problematická měnová reforma, příliš velkorysá důchodová politika nebo kritizovaná forma privatizace. S obdobnými problémy se však v různých etapách (post)transformačního období potýkaly všechny bývalé centrálně-plánované ekonomiky střední Evropy. Českou republiku, Slovensko, Polsko, Maďarsko ani Slovinsko však přes více či méně problematická intermezza nepostihl bezprecedentní, dvě desetiletí trvajících úpadek ekonomické aktivity, který můžeme pozorovat v nových spolkových zemích.

Naše vysvětlení délky faktické nekonvergence bývalé NDR, které doposud literatura nenabízí, spočívá ve zdůraznění významu neformálních institucí a jejich nekompatibility s institucemi formálními.

3.1 Význam neformálních institucí v rámci tzv. nových institucionálních směrů

Nová institucionální ekonomie, nová politická ekonomie i další tzv. nové institucionální směry výrazně akcentují formální pojetí institucí. To platí o řadě vlivných příspěvků zabývajících se problematikou ekonomického růstu a rozvoje, jejichž autory jsou Acemoglu, Johnson, Robinson [1], [2], Clague, Keefer, Knack a Olson [6], Engerman a Sokoloff [9], Hall a Jones [14], [15], Olson [29], Rodrik [33], [34], Rodrik, Subramanian a Trebbi [35] a další (blíže k tématu také viz Kouba [18]). Ve slavném příspěvku Mancura Olsona [29] přímo nalezneme explicitní zpochybnění významu kultury, tedy typického příkladu neformální instituce, pro ekonomický rozvoj. V příspěvku Acemoglu, Johnsona a Robinsona [2] jsou dokonce postaveny proti sobě hypotézy institucionální a kulturní. Přitom z historického pohledu je kultura jedním z tradičních témat široce vymezené institucionální ekonomie.

Patrně i z tohoto důvodu zůstává transformace bývalé NDR stranou zájmu hlavního myšlenkového proudu v rámci nových institucionálních směrů. Pokud bychom vycházeli výhradně z formálního pojetí institucí, nové spolkové země měly mít všechny předpoklady pro úspěšný hospodářský rozvoj a pro rychlou konvergenci se Západem. Momentem sjednocení totiž nové spolkové země převzaly kompletní institucionální rámec, resp. formální instituce vyspělé kapitalistické tržní ekonomiky SRN. Dvě desetiletí neúspěšného konvergenčního procesu proto znamenají významné zpochybnění teze, že formální instituce samy o sobě mohou být fundamentální příčinou úspěšného ekonomického rozvoje.

Prozkoumejme nyní pečlivě klíčovou, nejcitovanější definici institucí Douglase Northa [27], na kterou se ostatně – formálně – odvolávají i Acemoglu, Johnson a Robinson [2], Engerman a Sokoloff [9] nebo Rodrik, Subramanian a Trebbi [35].

North vymezuje instituce jako lidmi vytvářená omezení determinující politické, ekonomické a sociální vztahy. Tato omezení jsou tvořena formálními pravidly (ústava, zákony, vlastnická práva) a neformálními omezeními (tabu, zvyky, tradice, normy chování, konvence). Dochází tak ke spojení obou paralelních pojetí institucí amerického institucionalismu první poloviny 20. století: Northovy formální instituce vycházejí z právního

pojetí (Commons), neformální instituce mají kořeny v sociální psychologii (Veblen).

North [27] i jemu myšlenkově blízcí autoři vyzdvihují význam kognitivní vědy, když považují za dlouhodobě klíčový zdroj změn proces učení se jednotlivců. Vedle individuálního učení se každého jednotlivce North, s odkazem na F. von Hayeka, hovoří také o kolektivním učení se. Jeho důsledkem jsou nahromaděné zkušenosti předchozích generací vtělené v kultuře každé společnosti. Tato na základě minulých zkušeností akumulovaná zásoba znalostí je zabudována do učení se každého z nás, a proto je základním zdrojem silného vlivu minulého vývoje na současnost a budoucnost, tedy fenoménu nazývaného path dependence.

V kapitole „Stabilita a institucionální změna“ North konstatuje, že stabilita pramení jak z formálních pravidel, tak z neformálních omezení, a proto má institucionální změna z podstaty věci gradualistický charakter. North sice připouští možnost šokových změn institucionálního prostředí v revolučních časech, ovšem upozorňuje na zásadní problém: formální pravidla (zákony) lze v období významných politických a společenských změn měnit relativně rychle, což ovšem platí v daleko menší míře pro omezení neformálního charakteru. V důsledku tohoto nesouladu může vzniknout napětí mezi neformálními omezeními a novými formálními pravidly, která jsou vzájemně nekonzistentní. Předznamenáme, že tento problém je markantní právě v případě transformace bývalé NDR.

Northův přístup dále rozpracovává Mantzavinos, jehož teoretická argumentace ústí v tvrzení [25, s. 205]: „dostačující podmínky pro ekonomický růst existují pouze tehdy, když formální i neformální instituce společně utvářejí vhodný rámec pro jednání generující růst bohatství.“ Požadavek kompatibility formálních a neformálních argumentůj pomocí historických příkladů Greifa [12] nebo Putnam [30], zajímavý příspěvek zabývající si transformačním obdobím střední a východní Evropy nabízejí Zweynert a Goldschmidt [43]. Blíže k tomuto přístupu, který nazýváme teorie růstu nové institucionální ekonomie *založená na northovském konceptu path dependence*, viz Kouba [17].

3.2 Transfer formálních institucí a jeho důsledky

Dlouhodobou stagnaci východního Německa lze podle našeho názoru (spolu)vysvětlit v duchu

Northova přístupu: implementované západoněmecké formální instituce se ukázaly být nekompatibilní s neformálními institucemi Východního Německa, tzn. se způsoby myšlení, zkušenostmi, kulturou, morálkou, resp. hodnotovým žebříčkem občanů bývalé NDR.

Pokud budeme chápat například sociální systém jako instituci, která nezanedbatelným způsobem ovlivňuje chování lidí, potom transplantace západoněmeckého sociálního systému do nových spolkových zemí zásadním způsobem narušila motivace tamějších obyvatel k ekonomické činnosti. Na západě nastavená výše sociálních transferů byla zcela neadekvátní úrovni příjmů vyplácených po desetiletí v bývalé NDR. Psychologický dopad na její obyvatele byl proto obrovský. Schatz [37, s. 8] popisuje důsledky situace, kdy na východoněmecké důchodce bylo pohlíženo stejně, jako kdyby platili tytéž příspěvky na sociální zabezpečení jako Západní Němci. Východoněmecké ženy si mohly vykazovat větší počet odpracovaných let než ženy na Západě, a proto byl jejich průměrný důchod paradoxně dokonce vyšší než důchod žen západoněmeckých.

Demotivace východoněmeckých občanů byla o to silnější, že zdejší trh práce procházel otřesem v důsledku kolapsu východoněmeckého průmyslu. Dále [7, s. 328] uvádí, že od roku 1989 do poloviny roku 1991 bylo propuštěno celkem 5,1 milionů zaměstnanců, tedy více než polovina ekonomicky aktivního obyvatelstva. Tyto miliony obyvatel nových spolkových zemí stály před obtížným krokem. Po desetiletích rigidní jistoty „celoživotního“ zaměstnání, byli tito lidé nuceni k aktivitě, rekvalifikaci, vzdělávání a nejistému hledání nového pracovního místa či dokonce oboru i své budoucí činnosti. Nabízející se alternativu v podobě štědrého státního zaopatření, která neměla v ostatních zemích regionu obdoby, využily více než tři miliony výdělečně činných osob, které do roku 1992 opustily trh práce [13, s. 92]. Dodejme, že oficiální údaje o míře nezaměstnanosti skutečný pokles výdělečně činných osob na území bývalé NDR nepostihují, neboť statisíce Východních Němců využily zjednodušené možnosti odejít do předčasného důchodu. Implementace paternalistického sociálního systému v nových spolkových zemích tak ve výsledku prohloubila po čtyřicet let budovanou závislost lidí na státu a nadále potlačila jejich smysl pro odpovědnost za svůj život.

3.3 Sociálně-psychologické determinanty neformálních institucí v nových spolkových zemích

Příznačným chováním velké části obyvatel středoevropských zemí s totalitními režimy byla snaha o průměrnost a nevybočování z davu, pasivita a odevzdanost, nízké sebevědomí a vzhledem k všudypřítomnému paternalismu i nedostatek osobní odpovědnosti. Pád režimu a následná společenská a ekonomická transformace přinášely ve všech zemích regionu řadu nových pozitivních výzev a příležitostí, které minimálně u mladší a vzdělanější části populace zásadním způsobem narušili zažitě vzorce myšlení a jednání. Výraznou výjimkou je v tomto ohledu právě bývalá NDR, kde po krátké vlně euforie a optimismu byly negativní mentální charakteristiky paradoxně dále prohloubeny. Důvodem jsou podle našeho soudu následující specifické sociálně-psychologické determinanty neformálních institucí: pocit méněcennosti vůči Západním Němcům a nerealistická očekávání spojená se sjednocením, která byla razantně podporována sliby politických stran.

Pro Čechy nebo Slováky bylo uvědomění si míry zaostávání za vyspělou Evropou mnohem méně citlivé než pro Východní Němce. Zcela specifickým, frustrujícím faktorem bylo pro Východní Němce vědomí, že jsou se Západními Němci příslušníky jednoho národa, ale přitom jsou daleko chudší a podle svého přesvědčení i méně schopní. Vzhledem k výrokům typu „naši němečtí bratři“ lze hovořit o téměř doslovné analogii s psychickými komplexy méně schopného sourozence. Nedlouho po sjednocení se tak značná část Východních Němců začala cítit druhořadými občany. Dodejme, že k tomuto pocitu nemalou měrou přispívalo často nadřazené chování Západních Němců a kořistnické chování západních firem. Dale [7, s. 319–323] hovoří o „dezindustrializaci prostřednictvím privatizace“ a na konkrétních příkladech popisuje praktiky západoněmeckých firem, jak se zbavit potenciálních východoněmeckých konkurentů. Dale rovněž uvádí výzkumy z přelomu století [7, s. 330–331], podle nichž více než tři čtvrtiny Východních Němců věří, že nový systém s nimi zachází jako s občany druhé kategorie, a dvě třetiny mají pocit, že Východní Německo bylo „kolonizováno“.

Specifická byla rovněž očekávání, která měli Východní Němci na začátku transformace

ve srovnání s obyvateli ostatních střeoevropských zemí. V České republice na samém počátku 90. let minulého století padala varování typu „reformy budou bolet“ nebo „čeká nás utahování opasek“. Přes optimistickou vizi „návratu do Evropy“ zde jasně zaznívalo varování společenských elit, že tato cesta nebude rychlá, ani jednoduchá a že krátkodobě je nutné počítat s poklesem životní úrovně. Důsledkem byla relativně umírněná očekávání české společnosti, díky nimž nepřevládla všeobecná frustrace s prvními transformačními obtížemi v roce 1990. Převážně optimistické vnímání transformačního období si česká společnost uchovala až do poloviny 90. let. V této souvislosti vyvstává otázka, zda právě umírněná očekávání a zdravý optimismus, projevující se vysokou mírou iniciativy a ekonomické aktivity (viz např. mimořádný rozvoj drobného podnikání a služeb) nejsou jedním z klíčových faktorů, jež přispěly k trvalému zakořenění základních principů tržní ekonomiky.

Naopak, euforie Východních Němců z pádu komunistického režimu byla umocňována vyhlídkou rychlého sjednocení a všeobecně pozitivní očekávání byla dále podporována nerealistickými proklamacemi západoněmeckých politiků. Kancléř Kohl sliboval, že mnoho Východních Němců si bezprostředně po sjednocení ekonomicky polepší a nikomu se nepovede hůře. Politici hovořili o srovnání životní úrovně v obou částech Německa v průběhu tří až pěti let (blíže viz Kurz [21]). Dále [7, s. 295] cituje vyjádření německého ministerstva financí z října 1990 o „srovnání důchodu na obyvatele na Východě a na Západě v roce 1994“. Paternalistický aspekt vyjádření adresovaných Východním Němcům shrnuje Frey [10, s. 65] pod heslem „Dáme vám peníze, jsme bohatí, postaráme se o vás.“ O to tvrdší byla posléze frustrace z nastalé reality.

3.4 Dílčí závěr: nekompatibilita západních formálních institucí a východních neformálních institucí

Historickým vývojem daný, odlišný způsob myšlení a deformovaný systém hodnot spolu s chybějícími zkušenostmi s životem v demokracii a tržní ekonomice způsobily, že se lidé na východě Německa nedokázali přizpůsobit „přes noc“ přenesenému institucionálnímu rámci SRN. Obecný transformační problém nekompatibility západních formálních institucí a východních

neformálních institucí umocnila v případě Východního Německa jednak bezprecedentní rychlost transferu formálních institucí ze Západu, jednak sociálně-psychologické determinanty neformálních institucí, specificky působící pouze v bývalé NDR. Zejména pocit méněcennosti vůči Západním Němcům a nerealistická očekávání živěná sliby politických stran představují faktory, jež se výraznou měrou podílely na frustraci, negativismu a odevzdanosti Východních Němců. Tyto charakteristiky se posléze projeví trvalým úpadkem produktivních činností obyvatel nových spolkových zemí, resp. dlouhodobě neuspokojivým průběhem konvergenčního procesu.

Závěr

Navzdory předpokladům představuje hospodářský vývoj bývalé NDR v uplynulých dvou desetiletích hluboké zklamání. Jak dokumentuje první část příspěvku, HDP na obyvatele nadále zaostává za západoněmeckou úrovní téměř o třetinu. Od poloviny 90. let se navíc konvergenční proces tohoto klíčového ukazatele v podstatě zastavil. Na statisticky vykazovaném růstu nových spolkových zemí se přitom ve značné míře podílel soustavný úbytek počtu obyvatel. Disponibilní osobní důchod, který je díky masivním transferům na zhruba 80 % západní úrovně, oproti přelomu tisíciletí dokonce mírně poklesl. Výhrady, především s ohledem na nízký stupeň rozvoje tzv. znalostní ekonomiky na východě, lze mít i k procesu strukturální konvergence. Samostatnou kapitolou je potom dlouhodobě nefunkční východoněmecký trh práce: úroveň zaměstnanosti se oproti roku 1989 pohybuje okolo pouhých 60 %, registrovaná míra nezaměstnanosti od poloviny 90. let kolísá mezi 15 a 22 procenty.

Hlavní výzkumná otázka tohoto příspěvku zněla, jaké jsou příčiny takto dlouhodobého úpadku ekonomické aktivity? Navíc, pokud si tuto skutečnost zasadíme do kontextu, že bývalá NDR je dlouhodobě politicky stabilní zemí, s vyspělým institucionálním a právním prostředím, s garantovaným systémem vlastnických práv, je součástí stabilního a ekonomicky se rozvíjejícího regionu atd.

Podle našeho soudu je za takto dlouhodobým neúspěchem něco víc, než (závažné) chyby v hospodářské politice, ke kterým došlo na počátku transformačního období (zdrccující

apreciace východoněmecké marky, neúměrný růst mezd či problematická privatizace). Za významný faktor dlouhodobé nekonvergence, tematickou literaturou doposud zcela opomíjený, považujeme nekompatibilitu transplantovaných formálních institucí, které vstoupily v platnost v nových spolkových zemích šokově dnem sjednocení, a neformálních institucí, jež byly hluboce poznamenány obdobím čtyřiceti let socialismu. Lidé vychovaní paternalistickým režimem bývalé NDR a obtížně hledající své místo v kapitalistické tržní ekonomice často využili možnosti nebývale štědrého sociálního systému implantovaného ze západní Spolkové republiky a rezignovali na snahu uplatnit se na sjednoceném německém trhu práce. Rovněž další faktory sociálně-psychologického charakteru, jako pocit méněcennosti vůči Západním Němcům a nerealistická očekávání živená sliby politických stran, přispěly k pesimismu a pasivitě Východních Němců, jež se zrcadlí v poklesu ekonomické aktivity a *má tak významný podíl na celkově neuspokojivém ekonomickém vývoji nových spolkových zemí.*

Rada institucionálních příspěvků se spíše kloní ke gradualistickému pojetí transformace. My jsme naopak přesvědčení, že v čase zásadních dějinných zvrátů, jako byl pád socialistických režimů na sklonku 80. let minulého století, je třeba využít většinou vůli společnosti k realizaci širokých a razantních reforem, neboť ve stabilních časech jsou reformy působením path dependence, většinové nechuti lidí ke změně nebo vlivem nátlakových skupin zpravidla velmi obtížně prosaditelné. Neúspěch německého institucionálního transferu však i obecně tvrzení o prospěšnosti rychlé transformace do jisté míry relativizuje.

Výsledky uvedené v příspěvku jsou součástí výzkumného záměru VZ MSM 6215648904 „Česká ekonomika v procesech integrace a globalizace a vývoj agrárního sektoru a sektoru služeb v nových podmínkách evropského integrovaného trhu“, tématického okruhu 01 „Makroekonomická a mikroekonomická výkonnost české ekonomiky a hospodářsko-politická opatření vlády ČR v podmínkách evropského integrovaného trhu“ realizovaného za finanční podpory ze státních prostředků prostřednictvím MŠMT.

Příspěvek vznikl díky podpoře z projektu MENDELU IGA 30/2012.

Literatura

- [1] ACEMOGLU, D., JOHNSON, S., ROBINSON, J. Reversal of Fortune: Geography and Institutions in the Making of the Modern World Income Distribution. *The Quarterly Journal of Economics*. 2002, Vol. 117, No. 4. s. 1231–1294. ISSN 0033-5533.
- [2] ACEMOGLU, D., JOHNSON, S., ROBINSON, J. *Institutions as the Fundamental Cause of Long-Run Growth*. Cambridge (MA), 2004. 92 s. Working Paper No. 10481. NBER.
- [3] Arbeitsagentur. *Grafikanalysen und Zeitreihen* [online]. [cit. 2010-03-30]. Dostupný: <<http://www.pub.arbeitsagentur.de/hst/services/statistik/interim/analytik/grafikanalysen/jzeitreihen.shtml>>.
- [4] BUSCH, U., KÜHN, W., STEINITZ, K. *Entwicklung und Schrumpfung in Ostdeutschland: Aktuelle Probleme im 20. Jahr der Einheit*. Hamburg: VSA-Verlag, 2009. ISBN 978-3-89965-331-1.
- [5] BUSCH, U., MÜLLER, CH. The new German transfer problem. *Jahrbuch für Wirtschaftswissenschaften*. 2005, roč. 56, č. 3, s. 307–326. ISSN 0948-5139.
- [6] CLAGUE, CH., KEEFER, P., KNACK, S., OLSON, M. Institutional and Economic Performance: Property Rights and Contract Enforcement. In Clague, CH. (ed.). *Institutions and Economic Development: Growth and Governance in Less-Developed and Post-Socialist Countries*. London: The John Hopkins University Press, 1997. ISBN 0-8018-5493-8.
- [7] DALE, G. *Between State Capitalism and Globalisation, The Collapse of the East German Economy*. Bern: Peter Lang AG, 2004. ISBN 3-03910-181-1.
- [8] DRAHEIM, H-G. Der Export als ein wichtiger Schnittpunkt ostdeutscher Strukturprobleme und -erfordernisse. In TESCH, J. *Ostdeutschland – alternative Entwicklungsmöglichkeiten oder Mezzogiorno?* [online]. Leipzig: Rosa-Luxemburg-Stiftung Sachsen, 2004 [cit. 2010-04-27]. 96 s. (PDF). Dostupný z: <<http://www.memo.uni-bremen.de/docs/m0905.pdf>>.
- [9] ENGERMAN, S. L., SOKOLOFF, K. L. *Institutions and Non-Institutional Explanations of Economic Differences*. Cambridge (MA), 2003. 45 p. Working Paper No. 9989. NBER.
- [10] FREY, D. The Unification of Germany from the Standpoint of a Social Psychologist. In KURZ, H. D. *United Germany and the New Europe*. Brookfield: Edward Elgar, 1993. 333 s. ISBN 1852785845.
- [11] GOEBEL, J., HABICH, R., KRAUSE, P. Zur Angleichung von Einkommen und Lebensqualität

- im vereinigten Deutschland. *Vierteljahrshefte zur Wirtschaftsforschung* [online]. 2009, roč. 78, č. 2, s. 122–145 [cit. 2010-04-24]. Dostupný z: <http://www.diw.de/documents/publikationen/73/diw_02.c.298989.de/diw_vjh_09-2-8.pdf> ISSN 1861-1559.
- [12] GREIF, A. On the Interrelations and Economic Implications of Economic, Social, Political and Normative Factors: Reflections from Two Late Medieval Societies. In DROBAK, J., NYE, J. *Frontiers of the New Institutional Economics*. Academic Press, 1997. 374 s. ISBN 978-012222405.
- [13] HAGEMANN, H. On Some Macroeconomic Consequences of German Unification. In KURZ, H. D. *United Germany and the New Europe*. Brookfield: Edvard Elgar, 1993. 333 s. ISBN 1852785845.
- [14] HALL, R., JONES, C. The Productivity of Nations. Cambridge (MA), 1996. 47 s. Working Paper No. 5812. NBER.
- [15] HALL, R., JONES, C. Why Do Some Countries Produce So Much More Output Per Worker than Others? *The Quarterly Journal of Economics*. 1999, Vol. 114, Iss. 1, s. 83–116. ISSN 0033-5533.
- [16] IG Metall Vorstand. *Wirtschaftliche Entwicklung 2008 in den neuen Bundesländern* [online]. Berlin: IG Metall Vorstand, 2009 [cit. 2010-04-25]. 7 s. (PDF). Dostupný z: <http://www.igmetall-bbs.de/fileadmin/user/Dokumente/Wirtschaft/2008_wirtsch_daten_me_ost_west.pdf>.
- [17] KOUBA, L. Teorie růstu nově institucionální ekonomie založená na northovském konceptu path dependency. *Ekonomická revue*. 2008, roč. 11, č. 4. s. 40–53. ISSN 1212-3951.
- [18] KOUBA, L. Návrh klasifikace soudobých sociálně-ekonomických přístupů k teorii růstu. *Politická ekonomie*. 2009, č. 5, s. 696–713. ISSN 0032-3233.
- [19] KOWALSKI, R. *Die Industrie in Ostdeutschland. Situation und Perspektive* [online]. Berlin, 2010 [cit. 2010-04-14]. 57 s. (PDF). Dostupný z: <<http://www.memo.uni-bremen.de/docs/m1010.pdf>>.
- [20] KÜHN, W. *Bürgerforum Ost: BIP je Einwohner* [online]. [cit. 2010-02-24]. Dostupný z: <<http://www.buergerforum-ost.de/?p=1143>>.
- [21] KURZ, H. D. Distributive Aspects of German Unification. In KURZ, H. D. *United Germany and the New Europe*. Brookfield: Edvard Elgar, 1993. 333 s. ISBN 1852785845.
- [22] LEHMANN, H., LUDWIG, U., RAGNITZ, J. *Transferleistung und Bruttoinlandsprodukt in Ostdeutschland* [online]. Halle: Institut für Wirtschaftsforschung Halle, 2005 [cit. 2010-04-14]. 21 s. (PDF). Dostupný z: <<http://www.iwh-halle.de/e/publik/presse/20-05L.pdf>>.
- [23] LERCH, V. Stav východoněmeckého konvergenčního procesu. *Ekonomická revue*. 2004, roč. 7, č. 3, s. 22–36. ISSN 1212-3951.
- [24] MAI, K. *West-Ost-Transferleistung heftig umstritten, Fakten contra Mythen* [online]. 2005-06-05 [cit. 2010-03-03]. 18 s. (PDF). Dostupný z: <http://www.nachdenkseiten.de/upload/pdf/mai_transferleistungen.pdf>.
- [25] MANTZAVINOS, C. *Individuals, Institutions and Markets*. 1st ed. Cambridge University Press, 2001. 336 p. ISBN 9780521548335.
- [26] MERKL, C., SNOWER, D. East Germany Unemployment: The Myth of the Irrelevant Labor Market. *Kiel Working Papers* [online]. 2008, č. 1435 [cit. 2010-03-03]. 20 s. Dostupný z: <<http://www.ifw-members.ifw-kiel.de/publications/east-german-unemployment-the-myth-of-the-irrelevant-labor-market-1/Kap1435.pdf>>.
- [27] NORTH, D. C. *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge University Press, 1990. 159 s. ISBN 9780521397346.
- [28] NORTH, D. C. *Understanding the Process of Economic Change*. Princeton University Press, 2005. ISBN 978-1-4008-2948-4.
- [29] OLSON, M. Big Bills Left on Sidewalk: Why Some Nations Are Rich and Other Poor. *Journal of Economic Perspectives*. 1996, Vol. 10, Iss. 2, s. 3–24. ISSN 0895-3309.
- [30] PUTNAM, R. *Making Democracy Work*. Princeton: Princeton University, 1993. ISBN 1-400809-789.
- [31] RAGNITZ, J. Explaining the East German Productivity: The Role of Human Capital. In *What Went Wrong in East Germany and What Can Be Done?* [online]. Kiel: Universität Kiel, Kiel Institute for the World Economy, 2007 [cit. 2010-03-03]. s. 127–146. (PDF). Dostupný z: <http://www.ifw-kiel.de/pub/kap/kapcoll/kapcoll_01.pdf>.
- [32] RAUCH, J. *Demosclerosis*. New York: Random House, 1994. ISBN 978-0812926323.
- [33] RODRIK, D. *Democracy and Economic Performance* [online]. 1997 [cit. 2007-08-08]. Dostupný z: <www.j-bradford-delong.net/Teaching_Folder/Econ_202c/readberk/9-Political_Economy/demoecon.PDF>.
- [34] RODRIK, D. *Institutions for High-Quality Growth: What They Are and How to Acquire Them*. Cambridge (MA), 2000. 48 s. Working paper No. 7540. NBER.
- [35] RODRIK, D., SUBRAMANIAN, A., TREBBI, F. Institutions Rule: The Primacy of Institutions Over Geography and Integration in Economic Development. *Journal of Economic Growth*. 2004, Vol. 9, Iss. 2, s. 131–165. ISSN 1381-4338.

- [36] RÖHL, K.-H. Strukturelle Konvergenz der ostdeutschen Wirtschaft. *IW-Trends* [online]. 2009, No. 1 [cit. 2010-01-05]. 17 s. (PDF). Dostupný z: <http://www.iwkoeln.de/Portals/0/pdf/trends01_09_6.pdf>. ISSN 0941-6838.
- [37] SCHATZ, K.-W. *Was läuft falsch in Ostdeutschland? Vortrag in Berlin*. 2004-09-02. vor der Kommission Wettbewerb der ASU.
- [38] SMOLNY, W. Produktivitätsanpassung in Ostdeutschland: Bestandaufnahme und Ansatzpunkte einer Erklärung. *Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik* [online]. 2003, Vol. 223, Iss. 2 [cit. 2010-02-25], s. 239–254. (PDF). Dostupný z: <<http://www.mathematik.uni-ulm.de/wipo/forschung/veroeffentlichungen/po.pdf>>. ISSN 0021-4027.
- [39] Statistisches Bundesamt Deutschland. *Entstehung, Verteilung und Verwendung des Bruttoinlandsprodukts in den Ländern und Ost-West-Großraumregionen Deutschlands 1991 bis 2009* [online]. Wiesbaden: Statistisches Bundesamt, c2010 [cit. 2010-08-20]. Dostupný z: <<https://www.ec.destatis.de/csp/shop/sfg/bpm.html.cms.cBroker.cls?cmspath=struktur,vollanzeige.csp&ID=1025702>>.
- [40] SÜPPEL, R., ROTHER, P. East Germany, Central Europe, and the Risk of Real Convergence Overshooting. *Finance a úvěr*. 2003, roč. 53, č. 9–10, s. 374–393. ISSN 0015-1920.
- [41] TESCH, J. Perspektiven der Bauwirtschaft in Ostdeutschland und ihre Auswirkungen auf die gesamtwirtschaftliche Entwicklung. In TESCH, J. *Ostdeutschland – alternative Entwicklungsmöglichkeiten oder Mezzogiorno?* [online]. Leipzig: Rosa-Luxemburg-Stiftung Sachsen, 2004 [cit. 2010-04-24]. s. 77–88. (PDF). Dostupný z: <<http://www.memo.uni-bremen.de/docs/m0905.pdf>>.
- [42] WÖLFLING, M. Forschung, Produktivität und Betriebsgröße im Ost-West-Vergleich. In GREIF, S., LAITKO, H., PARTHEY, H. *Wissenschaftsforschung: Jahrbuch 1996/1997*. Marburg: Bd-Verl., 1998. s. 203–218. Dostupný také z: <http://www.wissenschaftsforschung.de/ JB96-97_203-218.pdf>. ISBN 3-924684-85-5.
- [43] ZWEYNERT, J., GOLDSCHMIDT, N. The Two Transitions in Central and Eastern Europe and the Relation between Path Dependent and Politically Implemented Institutional Change. *HWWA Discussion Paper* [online]. Hamburg, 2005 [cit. 2007-06-18]. Dostupný z: <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=704281>. ISSN 1616-4814.

Ing. Luděk Kouba, Ph.D.
Mendelova univerzita v Brně
Provozně-ekonomická fakulta
Ústav ekonomie
kouba@mendelu.cz

Bc. Hana Křížová
Mendelova univerzita v Brně
Provozně-ekonomická fakulta
xkrizo19@node.mendelu.cz

Doručeno redakci: 19. 9. 2010
Recenzováno: 18. 10. 2010, 3. 12. 2010
Schváleno k publikování: 17. 1. 2013

Abstract

THE CAUSES OF NON-CONVERGENCE OF EAST GERMANY**Luděk Kouba, Hana Křížová**

In 1990, East Germany had significant preconditions for successful economic development and rapid convergence: the former GDR was the most developed country in the former Soviet bloc and had a long tradition of cultural affiliation with the West. Moreover, its centrally planned economy obtained a complete institutional framework of a capitalist economy of the FRG at the moment of reunification and consecutively got long-term financial support from West Germany. Nevertheless, the real economic results during the last two decades have been a monumental disappointment: GDP per capita is still lagging behind West Germany by approximately 30 percent. The rate of growth remains constantly slow, especially in comparison with other post-communist countries. The rate of unemployment has been oscillating between 15 and 22 percent since 1995 etc. Thus a key question is: what are the main causes of such a long economic stagnation? The topical literature particularly deals with the following factors: too strong appreciation of the east currency (the so-called Ostmark), too high wage growth, problematic privatization and so on. However, from our point of view, the mistakes in economy policy in the early 1990s cannot explain such a long unsuccessful economic development. Besides, East Germany has an advanced and stable political, institutional and legal environment and is a part of an economically prosperous region. In our opinion, the incompatibility between West Germany formal institutions and East Germany informal institutions is another crucial cause of the long-lasting decline in the productive activities. After forty years of socialism, people in East Germany failed to behave according to the western rules. Moreover, we can see some social-psychological factors affecting specially East Germany. These factors (feelings of inferiority in relationship with West Germans, inadequately optimistic expectations) contributed to the consequent frustration and pessimism of East Germans that is reflected in low economic activity in East Germany.

Key Words: East Germany, convergence, formal institutions, informal institutions.

JEL Classification: E01, O43, P27, P30.